

O'SPIRINLIK YOSHIDA EMPATIYANING NAMOYON BO'LISHI VA UNING PSIXOLOGIK XUSUSIYATLARI

Haqnazarovna Zarnigor Sheraliyevna

Osiyo Xalqaro Universiteti

Pedagogika - psixologiya mutaxassisligi magistranti

Annotatsiya: *Ushbu maqolada o'spirinlarda empatiya namoyon bo'lishining psixologik jihatlari, empatiya tushunchasining mazmuni va uning psixologik xususiyatlari nazariy va amaliy g'oyalar ilgari suriladi.*

Kalit so'zlar: *empatiya, hamdardlik, shaxslararo munosabatlar, muloqot, empatiyani rivojlantirish, empatiya darajalari, hissiyotlar, individual, o'spirin.*

Empatiya (yunoncha *empathia* - empatiya) - hissiy holatni tushunish, boshqa odamning tajribasiga kirish. "Empatiya" atamasini E.Titxener kiritib, falsafiy an'analarda rivojlangan simpatiya g'oyalarini E.Klifford va T.Lippsning empatiya nazariyalari bilan umumlashtirgan. Boshqa odamning motor va affektiv reaksiyalarini proektsiyalash va taqlid qilish mexanizmlariga asoslangan hissiy empatiyani farqlash; aqliy jarayonlarga asoslangan kognitiv empatiya (taqqoslash, o'xshatish va h.k.) va shaxsning muayyan vaziyatlarda boshqa bironing affektiv reaksiyalarini bashorat qilish qobiliyati sifatida namoyon bo'ladigan predikativ empatiya.³⁴

Empatiyaning maxsus shakllari - boshqa shaxs u bilan identifikatsiya qilish orqali boshdan kechiradigan bir xil hissiy holatlarning sub'ektining tajribasi va empatiya - boshqa bironing his-tuyg'ulariga nisbatan o'zining hissiy holatini boshdan kechirishi sifatida ajralib turadi. Empatiya jarayonlarini tushunishning boshqa turlaridan (aniqlash, rollarni qabul qilish, desentratsiya va boshqalar) ajratib turadigan muhim xususiyat - bu aks ettiruvchi tomonning zaif rivojlanishi. Shaxslarning empatik qobiliyati, qoida tariqasida, hayotiy tajribaning o'sishi bilan ortib borishi aniqlandi; sub'ektlarning xatti-harakatlari va hissiy javoblari o'xshash bo'lsa, empatiya osonroq amalga oshiriladi. Kontseptsianing kelib chiqishi va unga qo'shgan ma'nosi haqida batafsil ma'lumot "Yurakdan hamdardlik" da yozilgan. Juda muhim: Shu bilan birga, empatiyaning muhim xususiyatini ta'kidlash juda muhimdir (Aytgancha, Freyd tomonidan qayd etilgan). Empatiyaning yetishmasligi insonni insoniylikdan mahrum qiladi, dunyoni biz bilan hech qanday aloqasi bo'lmagan alohida ob'ektlarga aylantiradi.

³⁴ N. Islomova, D. Abdullayeva "Ijtimoiy psixologiya" o'quv qo'llanma, Toshkent – 2015

³⁵Oilada bolaning shaxsini tarbiyalash va rivojlantirishda empatiyaning o'рни: Empatiyani rivojlantirish, axloqiy me'yorlarni o'zlashtirish bolalar va kattalar o'rtasidagi, birinchi navbatda, ularning ota-onalari bilan muloqot qilishning o'ziga xos xususiyatlari tufayli bolaning boshqalarga nisbatan paydo bo'ladigan yo'nalishiga asoslanadi. Rivojlanish psixologiyasi sohasida A.Bek va V.Stern empatiya va uning bolalarda namoyon bo'lishini o'rganishga asos solgan.

Empatiya muammosi bolaning shaxsiyatining shakllanishi, xatti-harakatlar shakllarining rivojlanishi va ijtimoiy moslashuvi bilan bog'liq holda ko'rib chiqiladi. Keyinchalik A. Vallon (1967) bu muammoni bolaning hissiy sohasini rivojlantirish nuqtai nazaridan o'ziga jalb qildi va u bolaning kattalar va bolalarning his-tuyg'ulariga hissiy sezgirligining evolyutsiyasini belgilab berdi. Shunday qilib, aqliy rivojlanishning rivojlanishi bilan bola hissiy reaksiyaning past shakllaridan yuqori axloqiy reaksiya shakllariga o'tadi. Bolalarda, ayniqsa o'spirinlarda empatiya, altruizm harakati bilan birga keladi. Boshqasining hissiy holatiga eng sezgir bo'lgan kishi yordam berishga tayyor va tajovuzga eng kam moyil bo'ladi. Mehr-shafqat va altruistik xatti-harakatlar ota-onalari ularga axloqiy me'yorlarni tushuntirib beradigan va ularga qattiq choralar ko'rmagan bolalarga xosdir. Empatiyani rivojlantirish - bu ixtiyoriy ravishda harakat qiluvchi axloqiy motivlarni, boshqasi foydasiga motivatsiyalarni shakllantirish jarayoni. Empatiya yordamida bola boshqa odamlarning tajribalari dunyosi bilan tanishadi, boshqasining qadr-qimmatini haqida fikr shakllanadi, boshqa odamlarning farovonligiga bo'lgan ehtiyoj rivojlanadi va mustahkamlanadi.

Bolaning aqliy rivojlanishi va uning shaxsiyatining tuzilishi bilan empatiya axloqiy rivojlanish manbasiga aylanadi. Ota-onalar bilan hissiy aloqaning buzilishi, hissiy jihatdan qabul qilinmasligi va empatik tushunish bolaning ruhiyatiga qattiq shikast yetkazadi, bolalarning rivojlanishiga, bolaning shaxsiyatining shakllanishiga salbiy ta'sir qiladi. Empatiya o'zaro munosabatlarda, muloqotda paydo bo'ladi va shakllanadi. Empatiya qobiliyati o'spirinning shaxslararo muloqotida katta o'rin tutadigan do'stlik uchun asosdir. Empatiya, o'z navbatida, G. Kreyg yozganidek, ijtimoiy xulosaga asoslanadi, "chunki siz O'spirinlik davriga oid bir qator xorijiy tadqiqotlarda hissiy belgi saqlanib qolgan holda, o'spirinlik davridagi empatik tajribalarning o'spirinlik va balog'at yoshiga o'tishining ta'siri tasvirlangan. "Agar bolalik va o'spirinlik davrida odam ota-onasi bilan empatik tushunishga ega bo'lsa, u holda balog'at yoshida atrof-muhitga empatik munosabat salbiy tajribalarni keltirib

---

³⁵ 1. Nishanova Z.T "Rivojlanish psixologiyasi" darslik.

chiqarmaydi va aksincha: ba'zi odamlar butun umri davomida o'z ota-onasiga nisbatan nafratni o'tkazadilar. Empatik kechinmalarning o'tkazilishining ta'siri shundan dalolat beradiki, empatiya ob'ektga nisbatan namoyon bo'lgandan so'ng, odam ilgari befarq munosabatda bo'lgan boshqa ob'ektlarga ham tarqalishi mumkin.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Nishanova Z.T “Rivojlanish psixologiyasi” darslik.
2. Z.T. Nishanova, N.G. Kamilova, D.U. Abdullayeva, M.X. Xolnazarova “Pedagogik psixologiya” T.: 2018 O‘ZBEKISTONDA FANLARARO INNOVATSIYALAR VA 16-SON ILMIY TADQIQOTLAR JURNALI 20.02.2023
3. N. Islomova, D. Abdullayeva “Ijtimoiy psixologiya” o’quv qo’llanma, Toshkent – 2015.